

Рецензия

от проф. дсн Валентина Миленкова

за дисертационния труд **„Неинституционални образователни практики в българското виртуално пространство: нови просветители, стратегии, дигитални ресурси”**

представен от Теодора Антониева Тодорова за присъждане на образователно-научната степен „доктор” по ПН 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология“ (Културна антропология. Популярна култура, медии, политика)

Научен ръководител: проф.дсн Ивайло Ст. Дичев

I. Кратка справка за докторанта

Теодора Тодорова е завършила Първа Английска езикова гимназия през 2002 г. Тя е бакалавър по културология и магистър по славистика и българистика. Своето висше образование – ОКС „бакалавър” и „магистър” придобива в СУ ”Св.Кл.Охридски” през 2003 – 2010г. В периода 2019 – 2022 г. Тодорова е участвала в 6 научни форума – национални и международни, на които е представила доклади. От 2009г. и досега тя работи като учител по български език и литература в Американски колеж София, където е ръководител на катедра по Български език и литература от 2019г. и сега.

II. Основни идеи на дисертационния труд

Актуалността на представения дисертационен труд се определя от навлизането на дигитализацията във всички аспекти на социалния живот и превръщането ѝ във важна част от образователните процеси и явления. Мястото на информационните технологии и изкуствения интелект в образованието проблематизират полемиката за експертност, информираност, познавателни умения и знания. В тази връзка излизат на преден план темите за институционалното и неинституционалното образование и взаимодействията между тях, както и възможностите за заимстване на някои от неинституционалните дигитални образователни практики в училищната действителност. Настоящият дисертационен труд представлява един опит да се осмислят предимствата на технологиите в образователната среда, както и

предизвикателствата, които те носят в контекста на дебата за «човешкото» и неговите предели, и «виртуалното» като потенциал и навлизане в образованието, и в живота на съвременния човек. В този смисъл релацията «традиционно-иновативно» има няколко пласта, които се разгръщат в хода на разсъжденията и които показват своя многопланов характер.

Дисертацията е с обем 243 страници и в структурно отношение включва увод, четири глави, заключение, библиография, приложения. В библиографията са посочени 72 заглавия, на български и английски език. Включени са 38 медийни публикации, 21 доклада и изследвания. Има три приложения, включващи списък на изследваните виртуални образователни пространства, списък на респонденти, илюстрации.

В дисертационния труд се изследват някои образователни практики, които възникват с появата на българските образователни виртуални пространства, създадени от неинституционални актьори. Водещ изследователски въпрос е: как нововъзникващите и разпространяващи се неинституционални виртуални образователни практики променят ситуацията на класната стая, на учителя като авторитет, и на учебника като източник на систематизирано знание.

Обект на дисертационното изследване са *българските виртуални образователни пространства*. Предмет на изследване са начините, по които свързаните с тях практики на създаване, разпространение и използване на образователните ресурси *трансформират класната стая*.

Въведено е и ключовото за дисертацията понятие – «нови просветители», това са неинституционални актьори, создатели на виртуални образователни пространства, които споделят свои знания и опит с голяма аудитория възползвайки се от възможностите на интернет и новите технологии. Понятието «нови просветители», макар и въведено като разграничаващо се от учителите като институционални субекти, е с доста флуидни граници, защото самите учители стават част от виртуалните образователни пространства, споделят свои практики, опит и експертност. В този смисъл съм съгласна с уточнението на Теодора Тодорова, че «новите просветители» са една хетерогенна група, от институционални и неинституционални актьори, които използват различни дигитални ресурси като комбинират различни медийни формати (текст, образ, видео, аудио, интерактивни игри), определят дейността си като образователна и таргет общността им са ученици в гимназиално и прогимназиално образование.

Цели на дисертационния труд са:

- очертаване на предпоставките за развитие на извънинституционалните образователни сайтове и платформи;
- показване потенциала на изследваните образователни практики да променят очакванията към съвременното образование;
- проследяване на взаимодействията на извънинституционалните образователни сайтове и училищната институция;
- преосмисляне ролята на основните субекти и символи на училищната институция: учителя, учебника, практиките на обучение и оценяване.

Формулирани са задачите на дисертацията, които напълно кореспондират на целите и основния изследователски въпрос.

Използваната методология съчетава теоретичен и емпиричен подход към изследваната реалност, допълнени от задълбочена рефлексия на динамиката на съвременната образователна ситуация.

Дисертацията се разгръща в интердисциплинарната рамка на теоретичните полета на културология, културна антропология и антропология на образованието, социология, етносоциология, история и теория на образованието. Използваният изследователски инструментариум е разнообразен и включва: онлайн етнографски подход, наблюдение с определена степен на включеност, медиен анализ на различни медийни текстове; изследване на случаи, полуструктурирани интервюта. Общият брой на проведените интервюта е 54: 11 са със създатели на платформи; 15 са с учители; 17 интервюта са проведени с ученици и 11 са проведени с родители. Учениците са във възрастовата група 12-18 години. Препоръчвам да бъдат представени в приложения използваните въпросници на проведените дълбочинни интервюта с 4-те групи респонденти. Прецизно са обосновани подбраните седем образователни сайта и платформи, тяхното типологизиране и очертаване на обединяващите ги опорни точки, което допринася за по-добрата фокусираност на изложението.

Докторантката се спира на предизвикателствата при написване на своя дисертационен труд като аргументира направените изследователски избори. В допълнение е представена и кратка саморефлексия върху собствената авторска позиция на учителка по български език и литература на ученици в гимназиален етап в Американски колеж в София и съответните предимства и ограничения на тази роля по отношение на дисертационното изследване.

Във втора глава на дисертационния труд се прави анализ на различни концепции за образованието в контекста на социалните и културни процеси в съвременния свят. Посочени са някои от теоретичните подходи при изследване развитието на образованието и преобразуванията, които интернет и новите медии и социални мрежи налагат в образователното пространство. Показват се предпоставките за появата на неинституционалните образователни сайтове. Представени са и някои теоретични концепции, развити през последните десетилетия в българската теоретична традиция, изучаваща образователните реалии. Специално внимание се отделя на анализа на „мрежовото общество“ (Кастелс) и трансформирането на старите социални йерархии в хоризонтални мрежови структури.

Разгледана е концепцията на Бауман за „втечнената модерност“ и създаването на структури, отношения и порядки, които придобиват характер на преходност, нестабилност и изменчивост. Ситуацията на несигурност и изменчивост преминава през отношенията, правилата, моделите и практиките, упражнявани в институционален, общностен и индивидуален план и се създава усещането за постоянна промяна и нестабилност, която кара хората да се усещат несигурни в своите домове, институции и отношения.

Важно място в дисертацията е отделено на интернет като модифициращ икономическите и културни характеристики на средата и всекидневното феномен; както подчертаване на неговото значение за всеки отделен акт в спектъра от дейности и занимания на съвременния човек. Разгледани са различни концептуализации за образованието, но доминиращо е, че то представлява „цялостен процес на израстване и адаптация към културата на дадено общество“ (Дж.Спидлър). Така и в теоретичния преглед на идеите, както и в цялостния дисертационен труд се отстоява разбирането за образованието като култура и като исторически сегментирано. Образованието и неговите практики, модели на обучение и знание се променят исторически; знанията на Античността се различават от знанията на Средновековието и на Новото време. Всичко това полага идеята за социалния характер на знанието, което се контекстуализира в съответствие с икономическите и политически реалности.

В съответствие с моделите на знанието исторически се променят и моделите на обучение и прилагани образователни практики. Индивидуализацията на обучението, интерактивността и търсенето на нови обучителни маркери поставя в центъра на образователния свят ученика, с неговите очаквания, предпочитания, стил на усвояване на знанията. Последните десетилетия подсилват индивидуализацията на образованието

с навлизането на дигитализацията и интернет, и въвеждат темата за поколенията и тяхната нееднаква предразположеност към дигиталното. „Дигиталните поколения“ (Марк Пренски) е широко използвана (в литературата) концепция за показване на големите различия между поколенията по отношение на дигиталните нагласи, умения и компетентности на хората от различни възрасти. Големият набор от изследвания, публикации и анализи за дигитализацията и нейното място в съвременното образование показва, че настоящата дисертация е в пълен синхрон с тенденциите в световната и националната литература.

Трета глава е посветена на ролята на учителя в съвременната образователна среда. Проследяват се някои от популярните образователни сайтове и платформи и техните истории, разказани от създателите им, както и намеренията на създателите. Използвайки потенциала на новите технологии и интернет се допринася за трансформиране на обучението в български условия. Представят се стратегиите за привличане на вниманието на различните целеви групи. Показва се как учителите взаимодействат с наблюдаваните виртуални пространства и как се осъществява взаимното обогатяване и динамика. Самите учители (особено след Ковид пандемията) стават активни участници в използване на различни дигитални ресурси и платформи, те качват съдържание в сайтове, създават различни дигитални продукти и се опитват в голяма степен да бъдат дигитално модерни. В повечето случаи, водещ критерий за отвореността на учителите към дигиталните ресурси и интегрирането на технологиите в училище е възрастта; по-младите учители са по-активни дигитално и по-динамични при използването на различни онлайн образователни практики, с по-голяма лекота откликват на промените и очакванията на учениците.

В четвърта глава се разглежда ролята на учебника като един от класическите стълбове на институционалното образование и промените, които настъпват в него под натиска на новите технологични и информационни реалности. Представят се мненията на ученици за обучението в онлайн среда, ролята на интернет и на учебника. Докторантката констатира, че днес учебниците все още запазват функцията си на един от стълбовете на училището. Интернет отваря една нерегулирана сфера на предлагане на разнообразни образователни ресурси. Разгледани са няколко платформи с видеоуроци, които се стремят да отговорят на различни очаквания на учениците. Друг важен фокус е изследването на потенциала на играта и включването ѝ като елемент на обучителните практики. В дисертацията е подчертано превръщането на играта в стимул за цяла индустрия, която произвежда образователни игри, съчетаващи познавателната

активност на младите хора и забавлението. В последните години, играта се е превърнала в дидактическо средство с огромен потенциал, като се използва в различни контексти (включително при деца със СОП) не само като помощно, а като основно средство за предаване на знания. Така съчетаването на различни предимства на интернет и дигиталните медии стоят в основата на компетентностите на учениците, като търсене на информация, творчество, критичност, дигитална безопасност и др. Специално се акцентира, че учебникът и неговата роля се трансформира.

В заключението на дисертационния труд се прави обобщен анализ на основните теоретични и емпирични резултати. Констатира се, че виртуалните образователни пространства са необходими, защото те запълват някои дефицити в институционалното образование, свързани с променящата се среда на протичащите обучителни практики, необходимостта от повече опитност в процеса на научаване, по-голяма мобилност в преподаването, засилване на ученическата активност и др. Т.Тодорова подчертава, че навлизането на технологиите в образованието (както и във всички сфери на обществото) имат както положителни, така и някои ограничаващи ефекти. Именно критичното осмисляне на новите виртуални образователни проекти и тяхното взаимодействие с класната стая е видяно от докторантката в перспективата на бъдещите ѝ изследвания. Като цяло се подчертава особеният вид социална онтология на съвременното образование, което трябва да се впише в съвременните глобални тенденции, като в същото време, се запази най-доброто от съществуващия модел – с акцент към човешкото общуване и емпатия.

В тази връзка поставям следния въпрос на Т.Тодорова: Дигитализацията според Вас, създава ли разделения; както в рамките на образованието, така и като цяло в обществото?

III. Оценка на дисертационния труд

Сериозно достойнство на дисертацията е систематизацията на различни концепции, които представляват осмисляне на темите на виртуалното пространство и неговите ресурси в контекста на съвременното образование и българското училище. С това държа да подчертая ерудираността на Т.Тодорова.

Достойнства на дисертационния труд са също:

- актуалност на темата и разгърнати изследователски параметри на дисертацията;
- отлично организирана структура на изложението;
- ясно изразено авторско присъствие;

- оригиналност на вижданията и защитеност на изложените тези;
- теоретично надграждане и доразвиване на концептуални подходи;
- разнообразен емпиричен материал, с конкретно описани случаи и ситуации от класната стая, които правят анализа силно автентичен;
- фокусираност на текста и направени обобщения.

Смятам, че реализираната от дисертантката емпирична работа е много добра база за направените разсъждения и обобщения.

Приемам направената **самооценка на научните и научно-приложните** приноси в дисертационния труд.

Посочени са 6 публикации – 4 от тях са представени на конференции и докторантски четения, с което подчертавам интерактивната среда на представянето им. Публикациите са по темата на дисертацията.

Авторефератът на дисертационния труд отразява съдържанието на дисертацията.

Препоръчвам на дисертантката да публикува дисертацията като монография, пред вид актуалността на темата и проблемите, които са намерили място в анализа.

IV. Заключение

Смятам, че дисертационният труд *„Неинституционални образователни практики в българското виртуално пространство: нови просветители, стратегии, дигитални ресурси“*, представен от Теодора Антониева Годорова е на високо ниво, от гледна точка на аналитичната, теоретичната и изследователската работа. Това е един интердисциплинарен труд, който със своето изпълнение има сериозни достойнства и постижения.

На това основание убедено давам своята положителна оценка на представения дисертационен труд и предлагам на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ по ПН Социология, антропология и науки за културата, докторска програма „Културология“ (Културна антропология. Популярна култура, медии, политика).

27.05. 2024г.

Проф.дсн Валентина Миленкова